

KÓNYA HANNA EDIT

*Kapcsolati tőke, földrajzi kettősség és a csángó elit**

Absztrakt

A rendszerváltást követő időszakban számos egyéni és intézményes kezdeményezés célja a csángó kultúra és/vagy annak valamely aspektusának megőrzése volt. A csángó ügyben megfigyelhető események és szervezetek, valamint a csángó elit kialakulása földrajzilag is színes képet mutat. A tanulmány fő kérdése, hogy a lakóhely és a csángó ügy együttműködési kapcsolathálójában betöltött pozíció milyen szerepet játszik az elit kialakulásában.

Kulcsszavak csángó elit, csángó ügy, földrajzi kettősség

Bevezető

Az 1990-es évek elejétől a csángó ügy – mely egyaránt tartalmaz kulturális, szociális, egészségügyi, vallási, oktatási, stb. mozgalmakat –, a csángó kultúra és társadalom megmentése, kiemelkedő szerepet kapott a magyar kormányoknál, ugyanakkor a magánszemélyek és különböző érdekvédelmi szervezetek is egyre hangsúlyosabb szerepet vállaltak benne. A nemzetközi migráció következtében – elsősorban a Magyarországra irányuló tanulási lehetőségek és a vendégmunka Magyarországon, Olaszországban, Spanyolországban, Izraelben, stb. –, valamint a megszerzett tőke hazavitelével elindult a szakirodalomban gyakran homogénnek tekintett társadalm szerkezet rétegződése és az elit kialakulása. Jelen elemzés arra keresi a választ, hogy az elit kialakulásában milyen szerepet tölt be a földrajzi elhelyezkedés, lakóhely és az együttműködési kapcsolathálóban betöltött pozíció.

A tényleges összefüggés elemzése előtt fontos röviden összegezni mit is jelent a csángó ügy és milyen szerepet játszik az elit kialakulásában. A lehető legrövidebb definíciót keresve, a csángó ügy nem más, mint a csángó kultúra megőrzése, az elfeledett szokások visszaörökítése, újratanítása. Számos szervezet, alapítvány, magán-, politikai- és egyházi személy érdekelt az ügyben, vagy annak valamely vonatkozásában. A rendszerváltás után egyik legmarkánsabban megjelenő aspektusa a magyar nyelv bevezetése az iskolákba, de legalábbis a fiatal generáció megismertetése őseik nyelvével, és ezáltal szokásaival, múltjukkal. Több néprajzi és történelmi

* *Ez a tanulmány a Budapesti Corvinus Egyetem 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005. számú TÁMOP program Hatékony állam, szakértő közigazgatás, regionális fejlesztések a versenyképes társadalomért alprojektjében, a „Társadalmi és kulturális erőforrások, fejlesztéspolitikák, helyi fejlődés” műhelyben készült. A műhely (kutatócsoport) vezetője: Szántó Zoltán*

írás szerint a csángók helyzetét többek között az nehezíti meg, hogy nem rendelkeznek értelmiségi réteggel. A rendszerváltást követő években, a Csíkszeredában elinduló képzés nyíltan vállalta azt a célt, hogy a Moldvából tanulni érkező 12-14 éves gyerekekből építsék fel a csángó értelmiségi réteget, amely majd visszatérve szülőfalvaikba, folytatni tudja az asszimiláció megfékezését. Az azóta eltelt húsz év alatt számos csángó fiatal szerzett egyetemi oklevelet, többnyire magyarországi egyetemeken.

Előzmények

A címben ígért összefüggések vizsgálata előtt fontosnak tartom a csángó ügy földrajzi jellemzőinek bemutatását. A legfontosabb események ismertetése után egyértelművé válik, hogy Magyarország és Erdély fontos szerepet játszik a csángó ügyben, és ezáltal a csángó elit, aktív szerepet vállalva az ügyben szintén földrajzilag kettős. Pozsony Ferenc 2003-as cikkét azzal fejezi be, hogy a csángó kultúra védelme és megőrzése, a lokális és összmagyarsági színteret túllépve nemcsak az „erdélyi és magyarországi értelmiségiek feladata. A csángó közösségek által beszélt régies magyar nyelvváltozat meg hagyományos kultúra európai rangú művelődéstörténeti értéket képvisel.” (POZSONY 2003.)

A csángó ügyben fontos időszak volt az elmúlt húsz év, események és szervezetek egyaránt jelentek meg Moldvában és Magyarországon. A támogatás és a szimpatizánsok köre kiterjedt a politikai közrege is, elsősorban a magyar kormány vállalt fontos szerepet, valamint az Európai Tanácsnak is érdeklődési körébe került a moldvai magyarság helyzete. 2000. február 15.-én Németh Zsolt a magyar állam aktív részvételéről beszélt, mondván, hogy „megkülönböztetett figyelemmel kíséri és támogatni fogja a moldvai csángómagyar közösség érdekvédelmi törekvéseit, nyelvének, kultúrájának és identitásának megőrzését.” 2001. május 23.-án az ET Parlamenti Közgyűlésnek Állandó Bizottsága elfogadta Tytti Isohookana-Asunmaa jelentését a moldvai csángókról, és a jelentés alapján kilenc pontba szedve ajánlást fogalmazott meg Románia számára. Az ajánlások között olyan tételek szerepeltek, mint az anyanyelven történő oktatás feltételeinek megteremtése, a vallásos szertartások csángó nyelven való celebrálása (fontos megjegyezni, hogy csángó nyelv és nem magyar szerepelt), a csángó kultúra megőrzését célzó programok kidolgozása, a térség fejlesztése – tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzáférés, gazdasági megújulás kis és középvállalkozások létesítésével, stb. – valamint kutatás, tájékoztatás. A 2002. február 15.-én Budapesten szervezett konferencián, a finn politikus Tytti Isohookana-Asunmaa az ET kitüntetett figyelméről beszélt, amely a csángó kultúra megőrzésének és továbbadásának feladatát és a csángók érdekvédelmi törekvéseit kíséri. (Pozsony, 2003).

Az említett események a romániai rendszerváltást követő „csángómentő” akciók és tevékenységek formális és hivatalos megnyilvánulásai. Azonban ezek az akciók sokszínűek és olykor kevésbé szervezettek voltak. Hegyeli Attila cikkében a „felszabadult magyar törekvések kaotikus csángómentő akciósorozata”-ról ír. (HEGYELI é. n.) Tánczos Vilmos a csángó ügyben résztvevőket két nagyobb csoportra osztja: egyrészt vannak azok, akik a tudományos tevékenység felől közelítenek – esetükben felmerül a kérdés hogy „van-e szükség egyáltalán ilyen öncélú tudományra” – másrészt pedig azok az emberek, akik a gyakorlati tevékenységek által vállalnak aktív szerepet. Utóbbi csoportot nevezi a szerző „valódi csángómentők”-nek, többnyire a szociális és oktatás területén megoldást kereső embereket. (TÁNCZOS 2001.).

Vetési a romániai szóránymagyarságról szóló cikkében – melyben külön figyelmet szentel a csángómagyarságnak – a közösségépítés és a közösségi rehabilitáció kivitelezését négy össze-

függő stratégiában látja. Meglátása szerint egyaránt szükség van egy egységes magyar nemzetstratégiára, ezen belül határon túli magyar stratégiára, valamint romániai magyar kisebbség- és szórványstratégiára. (VETÉSI 2000.)

A támogatási rendszernek – azon belül is a külső, külföldről érkező segélyezésnek – gazdag szakirodalma van. Mivel jelen dolgozat középpontjában nem a segélyezés, mint olyan, inkább annak egy csatornája és speciális fajtája áll, nem célunk e szakirodalom alapos áttekintése. Azt azonban fontos megemlíteni, hogy a (külföldről jövő) segélyezésnek van két szempontja, mely a csángó ügy esetében is fontos irányvonalat szab. Egyrészt etnokulturális és felekezeti kisebbségről (POZSONY 2003.) lévén szó egyaránt érinti a magyar és a román kormány érdekeit, ugyanakkor egy veszélyeztetett kisebbség, mely rohamosan halad az asszimiláció és akkulturáció útján, olyan értékeket veszítve el, mely nem csak a magyar, hanem az európai kultúra értéke is. A magyar, román és európai szintű politikum esetenként más-más szempontok mentén bírálja és fogalmazza meg elvárásait, úgy a támogatást, mint annak eredményeit illetően. A lokális, a nemzeti és a nemzetközi szempontok és elvárások ezáltal különbözhetnek, olykor egymásnak ellentmondóak is lehetnek. Másrészt pedig a másfajta gazdasági cserékhez hasonlóan, létezik egy kereslet-kínálat párhuzam. A külső finanszírozás ott valósul meg, ahol található a finanszírozást tervező és a finanszírozást kereső igénye. (EASTERLY 2008.) A külső finanszírozás sajátos esetével állunk itt szemben, amikor a támogatás célja és mértéke nem kizárólag a kereslet-kínálat elvárások mentén szerveződik, hiszen a csángó ügy amellett, hogy erősen politizált téma, ugyanúgy ideologizált, mitizált és nemzeti érzelmekkel átitatott is. Ők a „legkeletebbre szakadt magyarság”, akik még őrzik – ámbár kiveszőfélben vannak – a magyarság és a magyar kultúra értékeit, kincseit. Isohookana-Asunmaa írja jelentésében, hogy a csángók „hagyományos európai mezőgazdasági módszereket, hitvilágot és mitológiai hagyományt tartanak fenn, valamint őrzik a magyar nyelv legarchaikusabb nyelvjárását.” (ISOHOOKANA-ASUNMAA 2011.)

A csángó ügy előmenetelének fontos alapja, hogy a támogatások, és finanszírozások mellett létezzen egy működőképes érdekvédelmi szervezet (rendszer), ami Moldvában van, és tudatos, szakmai szempontrendszerek alapján koordinálja az eseményeket. Fontos azonban megjegyezni, hogy a Magyarországról érkező támogatások, csángómentő akciók olykor nem várt módon is hatnak. Túlmutatnak eredeti céljukon és az identitásformáláson, megerősítésen túl, a falvakon belül feszültséget és konfliktust generálnak. A magyar érdekképviselő – függetlenül, hogy a román politikum, az RMDSZ vagy a magyar kormány részéről jön – a „lokális hatalmi struktúrák identitásféltes”-ével járhat. Ez a jelenség nem más, mint az a félelem, hogy a csángók „alternatív magyar identitása külső beavatkozásra hangsúlyos megerősítést nyer.” (PETI 2006.). Bár a magyar identitásában való megerősödés sok esetben megfigyelhető, e két tényező ok-okozatként való kezelése csak szigorú kételyek mellett lehetséges. Fontos ugyanis megemlíteni két olyan tényezőt, ami együtt jár a magyarországi támogatásokkal és a Magyarországról érkező olykor nemcsak kitüntető, hanem terhelő odafigyeléssel is. Gondolok itt olyan dolgokra – amit a terepmunka is és a szakirodalom is megerősít – hogy egyrészt az, ami Magyarországon érték és megőrizendő – hagyományos életmód, népi szokások, táncok, népzene, stb. – a moldvai csángóknak, főleg a fiatalabbaknak egyre kevésbé jelent értéket. (részletesebben lásd PETI 2006.). A másik tényező, amiről szintén említést kell tenni, az a felfogás, miszerint a Csángó ügyben résztvevők személyes (anyagi) érdekből cselekednek, és ez alól nem kivételek azok a magyarországi gyűjtők, kutatók sem, akik csak azért kíváncsiak táncaikra, zenéikre, szokásaikra, stb. hogy később ebből saját maguknak tőkét kovácsoljanak. Az elemzés korlátain túlmutat az identitás kérdésének vizsgálata, előző bekezdések csupán a csángó ügy talán legközvetlenebb hatásaira próbál rávilágítani. A

csángók identitásáról nagyon hiteles képet fest Vetési László, amikor a következőket írja: „Számolnunk kell azzal, hogy a csángómagyarság nagy része erőteljesen heteroidentitású népesség, amelynek egyaránt vannak teljesen elrománosodott, erősen elrománosodott, ebbe az irányba rohamosan haladó és kisebb számban öntudatosan magyar rétegei. A nézeteltérések jelentős része abból származik, hogy mindenki csak a maga identitását (a román római katolikus papság a csángóság román rétegét, a magyar a magyar eredetet és gyökereket, e kultúra kimondhatatlanul nagy értékeit) látja és kizárólagosítja bennük, és elhanyagolja az önazonosság másik oldalát. Téved tehát az, aki csak magyarnak, de az is téved, aki csak románnak tekinti őket. A moldvai csángóság e két identitásában e kettő már olyan mértékben keveredett, hogy szét nem választható, keveredésében el nem szakítható.” (VETESI 2000.)

A rövid identitásra vonatkozó kitekintés után, fontos a tényleges „csángómentő” akciók ismertetése, hiszen az elit tagjai aktív és gyakran központi szerepet töltenek be egy vagy több ilyen szervezetben, eseményben. A legismertebb érdekképviselő a magyar oktatás, mely eleinte Székelyföldön, majd az iskolarendszeren kívüli órák tartása és a választható tárgyként az iskolában való tanítása által, Moldvában is megszervezésre került. Hegyeli Attila a moldvai csángó gyerekek magyar nyelven való oktatásának programkidolgozója az „A Moldvában élő csángók magyarul is akarnak tanulni” című írásában egyértelműsíti, hogy a moldvai csángók esetében a magyar tanítás román állami támogatásra nem számíthat, így a rendszer működtetése a „magyar erőkre” illetve a „magyar kulturális övezet pénzügyi forrásaira” alapoz. (HEGYELI é.n.)

A rendszerváltás után elindított magyar oktatás Moldvában nem előzménynélküli. Seres Attila írt elemzést arról, hogy a XIX században milyen módon próbálták a magyarnyelvűséget megtartani a moldvai csángó falvakban, majd a „csángómentés” egyik kezdeményezését mutatja be, melynek: „az volt a célja, hogy kieszközölje a magyar nyelvtanítás bevezetését a moldvai katolikus teológiai iskolákban. (SERES 2002.)

A csángó gyerekek magyar nyelvű iskoláztatása egy az RMDSZ által indítványozott terv alapján történt, amikor is az RMDSZ néhány vezetője szükségesnek és a rendszerváltás után időszerűnek tartotta a csángó gyerekek magyar nyelvű oktatását. Minderre Moldvában nem volt lehetőség, ezért az egyedüli kivitelezhető opció, a gyerekek Székelyföldön – többnyire Csíkszeredában – történő iskoláztatása volt. Kezdetben az anyagi támogatás a Katolikus Egyház részéről érkezett, azonban hamarosan egyértelművé vált, hogy a bizonytalan, rendszertelen és alkalmoszerű támogatást egy szervezett, biztos rendszer kell, hogy felváltsa.

A 2000-es évek kezdetén a székelyföldi oktatás eredményei kezdtek megjelenni. Udvarhelyen végzett tanítók tértek vissza Moldvába, ahol ugyan románul, de végzettségüknek megfelelő munkahelyen dolgoztak. Ekkor tértek haza olyan fiatalok is, akik Magyarországi felsőoktatásban szereztek egyetemi, főiskolai oklevelet.

„Ezek a fiatalok egyszerre otthon voltak, felelős beosztásban, felkészülten, egyetemi képzettséggel és ők jelentették azt a szervezési, politikai, jogi hátteret hogy el lehetett indítani Moldvában az iskolán kívüli magyar nyelv, szakszerű magyar nyelvtanítást.” (Interjúrészlet.)

A moldvai magyar oktatás ötlete és kezdeményezése közvetlenül a 90-es évek elejére mutat vissza, amikor több moldvai személy is, saját kezdeményezésként – többé vagy kevésbé szakszerűen – elkezdett magyar nyelvet tanítani gyerekeknek. Hegyeli Attila, frissen diplomázott néprajzos volt az első oktató, aki vállalta a kihívást, hogy Moldvába menve a Szeret-Klézse Alapítvánnyal és Duma Andrással közösen megszervezik a moldvai csángó gyerekek magyar nyelvű oktatását. 2001-2002-ben már az Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége (MCSMSZ) keretei között írta meg a csángó gyerekekre vonatkozó oktatási programot. A hazatérő diplomázott fiatalok segítségével

elindult a moldvai magyar oktatás, eleinte iskolán kívüli felállásban két településen, majd idővel egyre több faluban és iskolákban, formális keretek között is.

A moldvai oktatás megvalósításában két igen fontos intézményt kell megemlíteni, az egyik a már említett MCSMSZ, a második a KEMCSE (Keresztszülők a Moldvai Csángókért Egyesület). Míg előbbi földrajzilag Moldvában van és a szervező, kivitelező szerepét tölti be, addig a második budapesti székhelyű közel kétezres tagot, támogatót felölelő szervezet, amely a támogató háttérintézmény feladatait látja el. Fontos megemlíteni a magyar kormány által biztosított anyagi támogatást is. A magyar kormány a moldvai oktatás mellett a Budapesten évente megrendezett Csángó Bál fő támogatója is. Az AMMOA (A Moldvai Magyar Oktatásért Alapítvány) szintén Magyarországról fejt ki hatását. A magyar nyelvű oktatás következő színhelye Budapest, ahol a Nemzetközi Előkészítő Intézet (NEI) 10 helyet biztosít csángó fiataloknak, egyéves egyetemi felkészítő képzéssel, szállással és ösztöndíjjal. Az előkészítő hallgatók az itt elért jegyekkel felvételiznek, tehát bizonyos szempontok szerint kedvezményezett helyzetben vannak más felvételizőkkel szemben. A magyar kormány az egyetem teljes képzése alatt egy minimális ösztöndíjat is biztosít a csángó egyetemistáknak. Eredetileg a magyarországi egyetemi képzés is azt a célt határozta meg, hogy az itt oklevelet, szakmát és nem utolsósorban tudást szerző fiatalok hazamennek, és tudásukat otthon kamatoztatják. Gyakran felmerül az a kérdéscsokor, ami a „Mi történik a magyarországi felsőoktatási képzés után?” címszavakban foglalható össze. Lényegében arról, van szó, hogy megfigyelhető-e ezen fiatalok Moldvába való visszatérése? A csángó értelmiség – melyet tudatosan képeztek ki Erdélyben és Magyarországon – visszatér szülőföldjére? Ha igen mi várja ott? Ha nem miért nem?” A kérdésekre súlyos, ugyanakkor megfontolandó válaszokat ad Iancu Laura, aki maga is ehhez a csoporthoz tartozik. Meglátása szerint a „*A Moldván kívül kiképzett fiatalok magyar értelmiségiként való hazakerülése azonban egy komplikációkkal terhelt kérdésnek mutatkozik. A csángókról szóló irodalomban megfogalmazott „megfelelő intézményi hálózat hiány valamint az ellenséges környezet” (hazatérés) csak részben gátló tényezői a visszatérésnek. Tulajdonképpen ennek a kérdésnek a kapcsán az identitás-alakulást kell megvizsgálni.*” (IANCU 2006.)

A hazatérés, visszatérés problematikája nemcsak a külső szemléletben merül fel, a Magyarországon maradt csángók is egyfajta cserbenhagyásként élik meg helyzetüket, melyet az otthon maradt csángókkal szemben követtek el. A közösség elhagyása, magára hagyása növeli a felelősségtudatot és a tenni, változtatni akarást. Ez a kötelességtudat a közösséggel szemben, segíteni, javítani a csángók életmódján földrajzi lakóhelytől függetlenül, mindazoknál megjelenik, akik aktív részt vállálnak a csángó ügyben. Indokként a közösségükkel szembeni kötelességet nevezi meg, illetve azt, hogy a csángó ügy szolgálatával a közösség és általában a csángók érdekeit képviselik.

A csángó ügy egy másik aspektusával a Teleki Alapítvány foglalkozik, tudományos konferenciák és publikációk által teret teremt fiatal csángóknak kutatásaik, írásaik bemutatására és a szakma többi képviselőivel való találkozásra. Diószegi László, az alapítvány vezetője, a tudományos szféra fontosságát a következőkben látja:

„*A Teleki Alapítvány kezdett el tudományos konferenciákat szervezni, mert az volt az észrevételem, hogy a csángók kutatásának a zöme néprajzi jellegű illetve történeti kutatás [...] Viszont nem voltak szociológiai kutatások, nem voltak egyházzal kapcsolatos kutatások. [...] Olyan konferenciákat kezdett el a Teleki alapítvány szervezni hol ezeket a kereteket próbáltam feszegetni. Persze az egyik konferencia hozta a másikat, a másiknak a feladatát és az ötletét, meg a másik, ami szembetűnő volt, hogy annak a doktrínának, hogy a csángók azért kiszolgáltatottak mert nincs értelmiségük annak azért a váltózása kezdődött meg a 2000-es években mert ugye egy*

fiatal elsőgenerációs társaságot még a rendszerváltás után nem sokkal bevitték a Csíkszeredai kollégiumba s azok szépen fölnöttek és közöttük sok, egészen kitűnő fiatal értelmiségi lett. Azokat is akkor megpróbáltam helyzetbe hozni, tehát hogy konferencián előadhassanak, hogy tessék, lám vannak már változások. [...] Az az alapvető probléma megítélésem szerint, hogy a csángó értelmiség kialakulása az függetlenül történt meg a csángó lakóközösségek, vagy falvak állapotától, magyarul nincs meg a lehetőségük vagy nagyon korlátozott a lehetőségük arra, hogy a helyszínen értelmiségi létformát élhessenek meg, amiből következően a többség nem megy vissza.” (Interjúrészlet.)

Interjúk során többször is felmerült annak a fontossága, hogy legyen egy olyan történetírás, olyan prezentálása a csángó múltnak és kultúrájának, mely az adatgyűjtéstől az értelmezésig csángók által történik. Számos publikáció fókuszál a csángókra vagy az általuk lakott területekre, azonban ezen írások olyan utazók és tudósok tollaiból kerültek ki, akik kívülrőlként szemlélték és értelmezték a látottakat. A fiatal értelmiségiek, kutatásai és írásai ezt a hiányt szeretnék pótolni, egy olyan értelmezését és megvilágítását adni a dolgoknak, melyben a belső szem, a belső észlelés és interpretáció is megjelenik. A Budapesten megjelenő Csángó Tükör szintén fontos szerepet töltött be a tudományos szerepvállalásban, néhány évig lehetőséget teremtett a csángó fiatalok történelmi, néprajzi, nyelvészeti, irodalmi kutatásaik, tanulmányaik, írásaik publikálására. Csángókról szóló folyóirat a Székelyföldön szerkesztett Moldvai Magyarország és a Moldvában kiadott Mi magunkról – Noi Despre Noi kétnyelvű lap. Szintén fontos aspektus a könyvek publikálása, regények, novellás- és verseskötetek kiadása Székelyföldön és Magyarországon egyaránt.

A csángó ügy igen fontos aspektusa, a magyar mise ügye, konkrétan az a törekvés, hogy az igénylők számára magyarul is lehessen misézni moldvai templomokban. Fontos tudni, hogy Moldvában soha nem volt magyar misézés, míg eleinte a latin, később a román volt a moldvai katolikus egyház hivatalos nyelve. A kérdés ugyanannyira, vagy talán még inkább megosztja a közösséget, mint a magyar oktatás. A hivatalos álláspontok mellett, megfigyelhető a magánvélemények sokszínűsége.

Van a csángó ügynek sokkal pragmatikusabb része is. Ilyen a vendéglátás – ami első sorban a KEMCSE tagok, keresztszülők ellátására vonatkozik, időnként turisták fogadására –, vagy a gyerekek kirándultatása elsősorban Magyarországon. A vendéglátás kivitelezéséhez is pályázható némi támogatás Magyarországról, azonban az önrész és a számlák biztosítása nem problémamentes. A Magyarországra szervezett kirándultatás is olyan eseménysorozat, aminek egyik célja, hogy magyarsággal kapcsolatos élményeket nyújtson a csángó gyerekeknek. Az érdeklődés kétirányúságát bizonyítja az a tény, hogy amíg csángó gyerekeknek magyarságélményeket igyekeznek biztosítani, Magyarországon egyre nagyobb érdeklődés kíséri a moldvai magyarság népi kultúráját. Magyarországhoz kötődő esemény az évente megrendezett jászberényi Csángó Fesztivál melynek célja a kulturális értékek minél szélesebb körben való ismertetése. A táncház mozgalom Budapesten sok évig virágkorát élte, ma is hetente rendeznek csángó táncházat. Szintén Magyarországról szerveznek moldvai falvakban különböző egészségügyi vizsgálatokat, szűréseket.

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy a sokáig hiányolt csángó elit tagjai, akik egyszerre képviselik a csángó ügyet Moldvában és Magyarországon, minek köszönhetően kerültek az elitbe. Pontosabban fogalmazva a kapcsolathálóban betöltött központi szerep (befok), a lakóhely (Moldva, Magyarország) és a többiek által elitként való megnevezés között milyen statisztikai kapcsolat figyelhető meg.

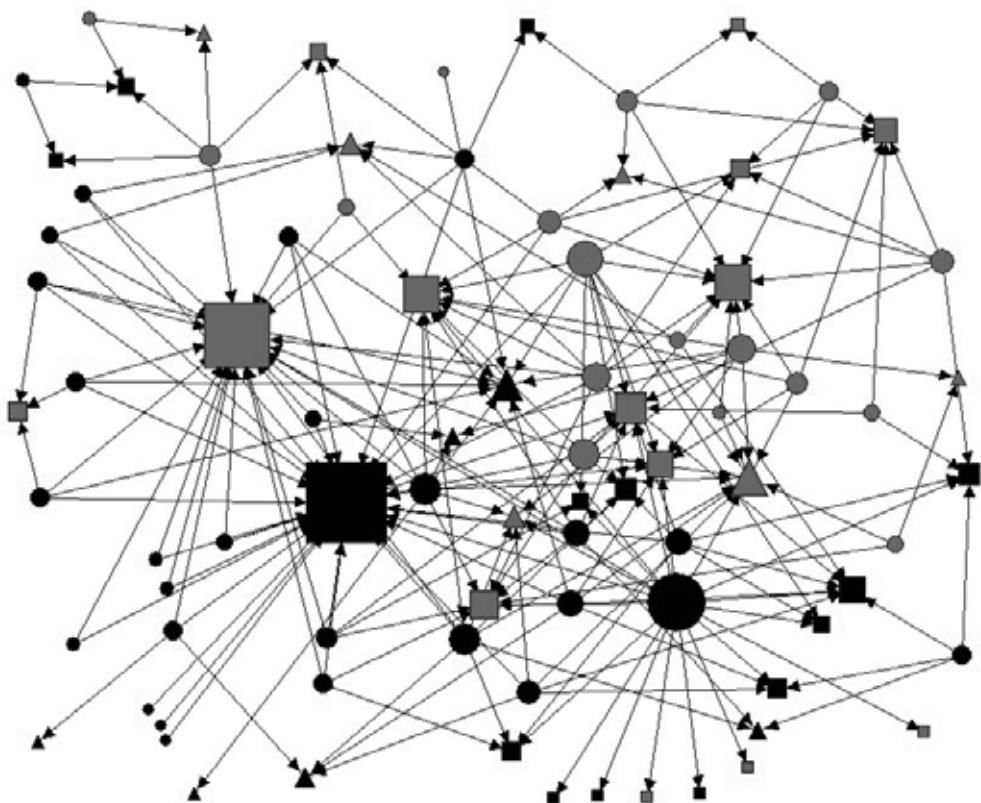
Módszertan

Jelen elemzés, egy a csángó elitre és annak körülhatárolására törekvő kutatás szerves részét képezi. A kutatásnak, mely 2006-ban indult, középpontjában egyrészt az a kérdés állt, hogy van-e csángó elit és ha igen, kik és milyen szerepet töltenek be, másrészt pedig, hogy a nemzetközi migráció és elsősorban a Magyarországra, tanulás vagy munkavállalási céllal való vándorlás, hogyan hatott ezen elit kialakulására. A kvalitatív adatgyűjtésre 2009-2011-ben került sor, mely során harminckét interjú készült, és közel félszáz személy kapcsolathálója került rögzítésre, a csángó ügyet célzó együttműködési kapcsolatokat illetően. Az interjúk során olyan személyek szolgáltak meg, akiket hólabda mintavétel során többen is csángó elitként neveztek meg, illetve olyan központi szereplők, akik munkájuk során – valamilyen intézmény képviselőiként – napi szinten aktívan részt vettek a csángó ügyben. Az interjúalanyok mellett további egy tucat kapcsolatháló készült a moldvai magyartanításban részt vevő tanítókkal.

A negyvennégy kapcsolatháló, mely a csángó ügyre vonatkozó együttműködéseket rögzítette, az Ego-net programcsomag segítségével lett egy egységes kapcsolathálóvá szerkesztve, mely egyaránt tartalmazza az alanyok és általuk megnevezett kapcsolatok (ego-alter) valamint a megnevezett kapcsolatok közötti (alter-alter) kapcsolatokat is. Az így keletkezett háló 482 személyt és összesen 1777 kapcsolatot tartalmaz. Az intézményi képviselő esetében törekedtem a legfontosabb, legaktívabb szervezetek vezetését megszólaltatni.

1. ábra Interjú alanyok szervezetekhez illetve eseményekhez való kapcsolódása

Jegyzék: • interjúalanyok, ■ szervezetek, ▲ események, rendezvények, ■ Románia, — Magyarország

Eredmények

Az együttműködési kapcsolatháló és regionális megoszlásának tárgyalása előtt hasznos megnézni azt, hogy az intézmények és események sokszínűsége hogyan jelenik meg a válaszadók kapcsolatai által. A következő kapcsolatháló a válaszadók szervezetekben és események szervezésében való aktív részvételét mutatja. (Erről részletebben lásd BODOR-ERANUS-KÓNYA 2011.)

Első ránézésre is egyértelműnek tűnik, hogy a magyarországi szereplők és intézmények, események igencsak komoly súllyal jelennek meg. Amennyiben a háló szereplőit jelképező szimbólumokat az alapján méretezzük, hogy hány kapcsolat mutat feléjük, vagy tőlük (befok, kifok), a magyarországi kapcsolatok fontossága még hangsúlyosabbá válik.

Szervezetek alatt olyan alapítványokat, egyesületeket, formális csoportokat értek, akik rendszeresen részt vesznek a csángó ügyben, vagy annak valamely aspektusában. Szintén a szervezetek címszó alá került a politikai szféra és a média. Megfigyelhető, hogy a legtöbb kapcsolattal rendelkező szervezetek az MCSMSZ és a KEMCSE. Kapcsolatban lenni az MCSMSZ-szel egyet jelent kapcsolatban lenni a moldvai magyar oktatással, és bár senki nem nevezte meg – ezért a hálóból, mint rendezvény kimaradt – a legfontosabb esemény a csángó ügyben, legalábbis az aktivitást és az involvált személyek számát illetően a moldvai magyar oktatás. A legmagasabb befokkal bíró háromba további két magyarországi szervezet kerül, a Csángók a Csángókért Baráti Kör valamint a Teleki Alapítvány. Felmerült az a kérdés, hogy mennyire befolyásolta a centralitás mutatót, az, hogy az interjú alanyok eleve tagjai egyik vagy másik nagy befokkal rendelkező intézménynek, viszont vannak olyan szervezetek, ahol senki sem volt megszólaltatva. Az a tény, hogy az ötödik legfontosabb intézmény a magyar politikai közeg, bár egyik interjúalany sem tagja e csoportnak, arra enged következtetni, hogy kérdőjelekkel ugyan, de az adatok megbízhatóak. A legfontosabb esemény, mely megjelenik a hálókban, a Budapesten évente megrendezett Csángó Bál, valamint a táncház, ami egyaránt jellemző Budapestre és Moldvára is.

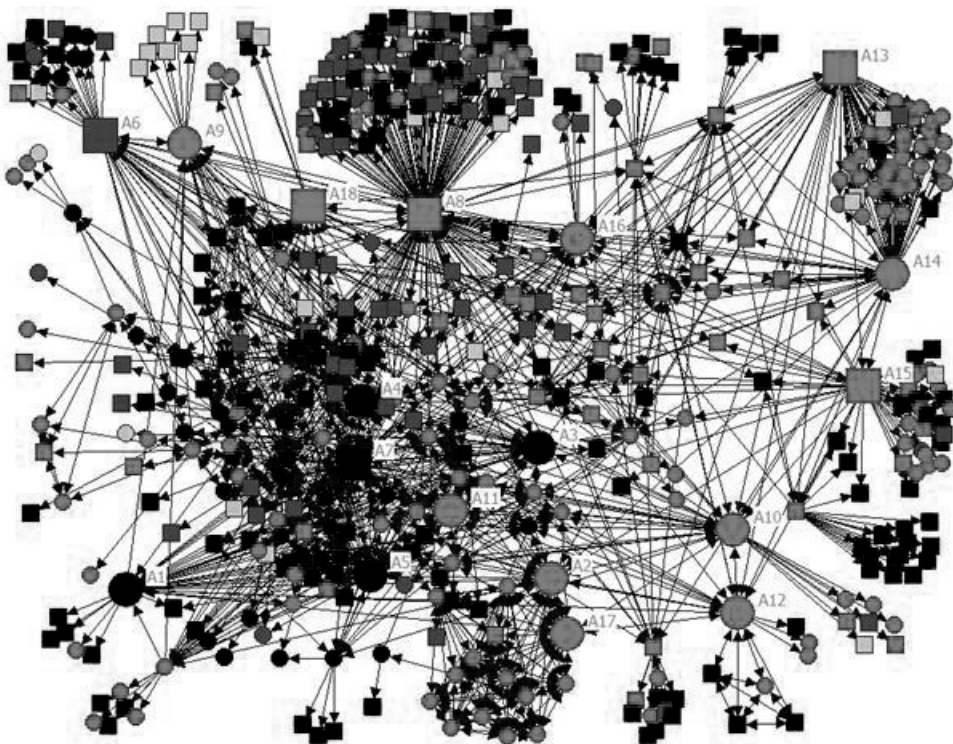
1. táblázat Szervezetek és események központiség mutatói

Befok		Közöttiség	
MCSMSZ	29	MCSMSZ	1008,365
KEMCSE	23	KEMCSE	882,969
Csángók a Csángókért Baráti Kör	11	Csángók a Csángókért Baráti Kör	281,865
Teleki Alapítvány	11	Csángó Bál	195,035
Csángó Bál	11	Teleki Alapítvány	173,386
Magyar Politikai Közeg	9	Táncház	142,245
Táncház	9	Magyar Politikai Közeg	129,82
AMMOA	8	Szeret-Klézse Alapítvány	90,199
Szeret-Klézse Alapítvány	7	Jászvásári püspökség	81,333
Pro-Minoritate	7	AMMOA	80,543
Csángó Tükör	6	Moldvai Magyarság	61,817
Pusztinai Házért Egyesület	5	Pro-Minoritate	59,89
Moldvai Magyarság	5	Csángó Tükör	54,903
Jászberényi Csángó Fesztivál	5	Esztergomi érsekség	43,157
Gyerekek kirándultatása	5	Associatia Dumitru Martinas	39,833
Főnix Egyesület	4	Román nyelvű misék Budapesten	39,833
Romániai egyetemek	4	Lakatos Demeter Egyesület	38,071
Lakatos Demeter Egyesület	4	Jászberényi Csángó Fesztivál	32,756
Népdal verseny	4	Főnix Egyesület	24,633
Magyar Vöröskereszt	3	Gyerekek kirándultatása	23,548
Domokos Pál Péter Egyesület	3	Vendéglátás	14,028
Jászvásári püspökség	3	Magyarfalusi falu napok	13,544
Esztergomi érsekség	3	Romániai egyetemek	12,944
Román Politikai közeg	3	Csikfalusi Rádió	12,904

A szervezetekhez és eseményekhez való kapcsolódás után, megvizsgálhatóak a személyek közötti együttműködési kapcsolatok. A kapcsolatháló megrajzolásakor a névgeneráló a „Kivel szokott rendszeresen együttműködni a csángó ügyet illetően?” kérdés volt. A kapcsolatháló egyaránt tartalmazza az ego-alter (megkérdezett és az általa megnevezett személyek közötti) kapcsolatokat és az alter-alter (két megnevezett személy közötti) kapcsolatokat.

A kapcsolathálókat három központiság mérőszám (fok, befok és közöttiség) valamint az egonet-bróker mutatók alapján hasonlítottam össze. A fok az összes kapcsolatot figyelembe veszi, ami egy adott személyhez tartozik, a tőle és a hozzá mutatókat egyaránt. A befok szempontunkból sokkal fontosabb mutató, hiszen azon kapcsolatokat tartalmazza, melyek az egyén felé mutatnak. Így kiderül, kik azok, akik mások meglátása szerint is aktívak és központiak. A közöttiség, előző mérőszámoktól eltérően nem a kapcsolatok számát, hanem annak pozícióját nézi, mérésével megtudható, hogy kik vannak közvetítő szerepben. Az alanyok kapcsolathálóbeli fontosságát illetően még egy mérőszámot használtam, az egonet bróker-t, amely a nem direkt módon kapcsolódó párokat jelenti, azaz szintén egy közvetítő szerepet számol. A teljes hálóra vonatkozóan három adatot vettem figyelembe, a résztvevők számát, az általuk megnevezett kapcsolatok számát és a kapcsolatháló sűrűségét. A sűrűségről fontos megjegyezni, hogy egy olyan arányszám, amit a létező és a lehetséges kapcsolatok alapján számolunk, tehát az alanyok számának csökkenése nem feltétlenül eredményezi a sűrűség csökkenését is.

1. kapcsolatháló Teljes háló az interjúalanyok és általuk megnevezett személyek, valamint a megnevezett személyek maguk közötti kapcsolatai Jegyzék: • csángó, ■ nem csángó, — Moldva, — Románia más részei (többnyire Erdély és Bukarest), — Magyarország, — más

Kapcsolatháló 1.		Összes szereplő: 482	
		Összes kapcsolat: 1777	
		Sűrűség: 0,056	
Központiség (degree) (szimmetrikus kapcsolatokat feltételezve)	Központiség (Befok)	Központiség (közöttiség)	Egonet Broker
A1=172 A9=68 A15=68 A14=68 A16=50 A8=49 A2=38 A11=37 A7=36 A3=34	A9=36 A3=32 A2=26 A5=24 A18=23 A11=23 A7=23 A12=22 A17=19 A13=18	A1=31131.945 A9=20357.643 A11=6895.139 A8=6587.852 A3=6316.830 A13=5567.668 A19=5192.999 A4=4298.740 A6=4516.147 A16=4103.061	A1=2691 A9=2124 A3=623 A2=574 A7=565 A8=104

Szembetűnő, hogy bár a csángó ügy elméletileg elsősorban Moldvára vonatkoztatható, mégis számos magyarországi szereplő vesz részt benne. Az ügy résztvevői között számos olyan csángó is szerepel, akik felsőoktatási képzésük után nem tértek vissza Moldvába, hanem Magyarországon maradtak. Közülük négyen (A1, A3, A4, A5) a központi szereplők között szerepelnek, köszönhetően annak, hogy egyszerre több esemény szervezésében is részt vesznek. Valamennyiükre igaz az is, hogy azáltal, hogy évente szerveznek szülőfalujukban falunapokat, jelen vannak a falu köztudatában annak ellenére, hogy Budapesten élnek. A6 és A7 két intézmény vezetője, akik évek óta rendszeresen részt vesznek a csángó ügy különböző aspektusaiban, míg előző többnyire az oktatás, utóbbi a tudományos kutatás különböző vonzataiban érdekelt.

A Moldvában tartozkodó központi szereplők szinte kizárólag az MCSMSZ alkalmazottai. Abból a megfontolásból, hogy a moldvai magyar oktatásban részt vállalkók napi szinten aktívan dolgoznak a csángó ügyben, az MCSMSZ munkatársai nagyobb arányban szerepelnek a kapcsolathálóban, mint bármely másik csoport. A befok – mely (COSTENBADER–VALENTE 2003.) szerint az egyik legmegbízhatóbb mutató – alapján az első tíz helyen mégis közel fele-fele arányban szerepelnek Moldvában élők és a Kárpát-medencében élők. A földrajzi sokszínűség – pontosabban az a tény hogy a csángó elit földrajzilag nem egy jól körülhatárolható zárt térben keresendő – további elemzésre ad lehetőséget. Jelen kapcsolatháló egyik alapvető kérdése az volt, hogy a network jellemzők és pozíciók, hogyan és mennyire befolyásolják azt aényt, hogy valakit megemlítenek elitként vagy sem. A kapcsolatháló adatait statisztikailag elemezve arra kerestem a választ, hogy milyen összefüggés figyelhető meg a befok, az alany lakóhelye – elsősorban a moldvai és magyarországi kettősség szerint – és az elitbe való besorolása között. A befok az ego-alter kapcsolatok alapján került kiszámításra, így szűkítve az adatokat a ténylegesen, személyesen közölt kapcsolatokra. A kvalitatív kutatás egyértelműen összegzi, hogy a csángó elit elsődleges feltétele, hogy az adott személy csángó származású legyen. Ezen feltétel teljesítése végett a statisztikai elemzés kizárólag azokra a személyekre fókuszál, akik teljesítik ezt az előfeltételt.

Első lépésként a befok és az elit megnevezés közötti kapcsolatot vizsgáltam.

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
befok	,627	,127	,000	1,871
Konstans	-,642	,353	,000	,071

2. táblázat Network központiség (befok) és az elitbe való besorolás közötti összefüggés

Minden új kapcsolat 1,871-szeresére növeli az elitként való megnevezés esélyét, azaz minden újabb kapcsolat 87%-kal növeli az elit megnevezés esélyét. A szignifikáns kapcsolat arra enged következtetni, hogy a kapcsolathálós adatok statisztikai elemzése új eredményekre mutathat rá, valamint arra késztet, hogy az elemzést folytassam az eredeti elmélet tesztelésére.

Második lépésként a lakóhely (0: Magyarország, 1: Moldova) és az elit megnevezés közötti kapcsolatot vizsgáltam meg.

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Lakóhely	-3,241	,522	,000	,039
Konstans	1,386	,456	,002	4,000

3. táblázat Lakóhely és az elitbe való besorolás közötti összefüggés

A Moldvában élő csángók esélye arra, hogy elitként megnevezzék, 0,039 szorosa a Magyarországon élők esélyének az elit nominációra, azaz kilencvenhat százalékkal kisebb az esélyük.

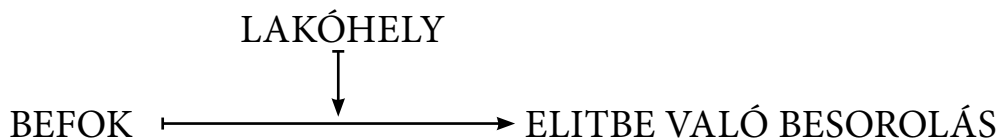
Az elitbe sorolás és a befok valamint az elitbe sorolás és a lakóhely között szignifikáns kapcsolatok bemutatása után, két további feltételezést kell megválaszolni. Egyrészt feltételezhető, hogy a befokot befolyásolja a lakóhely. Amint az alábbi táblázat is mutatja, szignifikáns különbség van – a feljük mutató kapcsolatok számát illetően – a Magyarországon élő és a Moldvában élő csángók között.

	B	S.E.	Sig.
Lakóhely	-1,442	,556	,010
Constant	3,833	,503	,000

4. táblázat Lakóhely és befok közötti összefüggés

A Moldvában és a Magyarországon élő csángók felé mutató kapcsolatok számát (befokát) illetően. Elmondható, hogy Magyarországon a csángó ügyben résztvevő csángók átlagosan 3,83 kapcsolattal rendelkeznek, míg Moldvában 1,442-vel kevesebbel. A lakóhely szignifikáns hatással van a befokra és az elitként való megnevezésre is.

Annak megválaszolására, hogy ténylegesen interakciós hatás – lásd MOKSONY 2006. – áll-e fenn, újabb regresszió elemzést végeztem. A három változó közötti összefüggés a következőképpen vizualizálható.

Az eddigi három változó használatával – elitként való megnevezés (0: nem nevezték meg elitként, 1: megnevezték elitként) a függő változó, Befok és Lakóhely (0: Magyarország, 1: Moldova) a két magyarázó változó – a következő eredményekre jutottam. Az interakciós hatás bevonása az INTER (a két magyarázó változó szorzata) változó bevezetésével történt meg.

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Befok	1,496	,932	,109	4,463
Geographic location	-2,848	1,427	,046	,058
INTER	-,779	,944	,409	,459
Constant	-1,384	1,290	,283	,250

5. táblázat Elitként való megnevezés. Befok és lakóhely közötti összefüggés

Az interakciós hatás bevonásával az eredeti magyarázó változó elveszíti szignifikáns hatását és az INTER változó se mutat szignifikáns hatást. Mégis, az eredmények értelmezése olyan új megvilágításba helyezheti az elemzést, mely mindenképp végiggondolásra érdemes.

A Moldvában lévő csángók esetében a magas befokkal járó előny 0,459-szer kisebb, mint a Magyarországra járók esetében, azaz a Magyarországon lakó csángóknál a több kapcsolat nagyobb előnyt jelent az elitbe való besorolást illetően. A regressziós egyenlet elemzése pontosabb elemzést tesz lehetővé, illetve egyértelműen kimutatható a befok hatása a két földrajzi területen.

$$Y = b_0 + b_1 \times \text{befok} + b_2 \times \text{lakóhely} + b_3 \times \text{INTER}$$

$$Y = b_0 + b_1 \times \text{befok} + b_2 \times \text{lakóhely} + b_3 \times \text{befok} \times \text{lakóhely}$$

Az interakciós hatás értelmezése végett átrendeztem az egyenletet, mégpedig úgy hogy a befok hatását mutassa meg Magyarországon és Moldvában.

$$Y = b_0 + (b_1 + b_3 \times \text{lakóhely}) \times \text{befok} + b_2 \times \text{lakóhely}$$

Az egyenlet átrendezését követően a lakóhely két értékét rendre behelyettesítjük, így jutva a következő eredményekre:

A Magyarországon élő csángók esetében a befok hatása:

$$(b_1 + b_3 \times \text{lakóhely}) = b_1 + b_3 \times 0 = 1,496$$

A Moldvában élő csángók esetében a befok hatása:

$$(b_1 + b_3 \times \text{lakóhely}) = b_1 + b_3 \times 1 = 1,496 + (-,779) = 0,717$$

Következtetésként elmondható, hogy a Moldvában élő csángóknak a magas befok 0,779-el csökkenti az elitként való megnevezés esélyének logaritmusát. Az $\text{Exp}(B)$ értéket használva Moldvában 0,459-szeres az esélye a Csángóknak hogy elitként nevezzék meg, mint a Magyarországon élő csángóknak. A befok hatása Moldvában nem más, mint $\text{exp}(b_1 + b_3)$, azaz $\text{exp}b_1 \times \text{exp}b_3 = 4,463 \times 0,250 = 1,115$. **Elmondható, hogy Moldvában a befok hatása a magyarországinak 0,25-szerese, azaz hetvenöt százalékkal kisebb.**

Megfigyelhető, hogy a kapcsolatok száma eltérő hatást gyakorol az elitként való megnevezésre annak függvényében, hogy az adott személy Moldvában vagy Magyarországon él. A csángó ügyben való aktivitás fontosabb egy Magyarországon élő csángónak ahhoz, hogy elitként nevezzék meg a többiek, mint egy Moldvában élőknek. Kapcsolatban állhat ez az eredmény azzal a „cserbenhagyás érzéssel” amit a tanulmányaik befejeztével haza nem térő, hanem Magyarországon letelepedő csángók éreznek és azzal a tenni akarással és felelősségtudat érzettel, amit az otthon maradtakkal szemben éreznek. Elengedhetetlen ugyanakkor megemlíteni, hogy eredményeim nem szignifikánsak és a vizsgálat további adatgyűjtést és elemzést igényel egy pontosabb értelmezés kidolgozásához. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BODOR-ERANUS E. – KÓNYA H.: The Prominent Csángó Hub. Key Actors in the Network Structure of the Csángó Elite. *Review of Sociology* 2011. no. 4. 113–129.
- COSTENBADER, E. – VALENTE, T. W.: The stability of centrality measures when networks are sampled. *Social Networks* 2003. no. 25. 283–307.

- EASTERLY, W.: *Reinventing Foreign Aid*. Cambridge, 2008, The MTI Press.
- HEGYELI A.: *A Moldvában élő csángók magyarul is akarnak tanulni*. <http://www.csango.hu/download/hegyeliattila.doc>. Hozzáférés: 2011. 07 25.
- IANCU, L.: Alternatíva vagy determináció? Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerep-meghatározottságáról. In Diószegi L.: *A moldvai csángók. Veszélyeztetett örökség-veszélyeztetett kisebbségek*. Budapest, 2006, Teleki László Alapítvány. 165–176.
- ISOHOOKANA-ASUNMAA, T.: *A csángó kisebbségi kultúra Romániában*. 2001 <http://www.hunsor.se/dosszie/asunmaacsangokrolazetnek.pdf>. Hozzáférés: 2011. 07 27
- MOKSONY F.: *Gondolatok és adatok*. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. 2. bővített kiadás Budapest, 2006, Aula.
- PETI L.: A csángómentés szerkezete és hatásai az identitásépítési stratégiákra. In Á. T. Szabó – A. Z. Jakab: *Lenyomatok 5. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kolozsvár, 2006, Kriza János Néprajzi Társaság. 129–155.
- POZSONY F.: A moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után. *Korunk* 2003. 9. sz. 3–20.
- SERES, A.: „Csángómentés” Moldvában a XIX–XX. század fordulóján. *Pro Minoritate* 2002. tél 17–48.
- TÁNCZOS V.: Szappan a kredenc sarkán, avagy a csángókérdés tudománya és politikája. *Kisebbségkutatás* 2001. 1. sz. 53–62.
- VETÉSI L.: Szórványstratégia - nemzetstratégia. Tervezet a romániai szórványmagyarság közösségépítéséhez és kisközösségi rehabilitációjához. *Magyar Kisebbség* 2000. 2. sz. 172–214.

HANNA EDIT, KÓNYA

Social capital, geographic duality and the csángó elite

Abstract

In the period following the regime change several individual and institutional initiatives were aiming to preserve the Csángó culture and/or some aspects of it. Events and organizations observed in the Csángó matter and the development of the Csángó elite as well geographically show a colorful image. The main question of the study is how residence and the network position in the cooperation network concerning the Csángó matter influences elite development.

Keywords Csángó elite, Csángó matter, geographic duality